

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Ош мамлекеттик университети

С. Нааматова атындагы Нарын мамлекеттик университети

Д 25.21.634 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК: 379.83: 338.48-53(574.42)

Намазбаева Зауре Есенкуловна

**Чыгыш Казакстан областынын туристик-рекреациялык
потенциалына баа берүү**

**25.00.24 – Экономикалык, социалдык, саясий жана рекреациялык
география**

**География илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек 2023

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы КМУнун география, экология жана туризм факультетинин география жана аны окутуунун технологиясы кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: **Чодураев Темирбек Макешович**, география илимдеринин доктору, профессор, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин география, экология жана туризм факультетинин деканы

Расмий оппоненттер: **Надыров Шарипжан Марупович**, география илимдеринин доктору, аль-Фараби атындагы Казак Улуттук университетинин география, жерге жайгаштыруу жана кадастр кафедрасынын профессору

Приходько Лилия Анатольевна, география илимдеринин кандидаты, доцент, Кыргыз Улуттук университетинин экономикалык, социалдык жана саясий география кафедрасынын башчысы

Жетектөөчү мекеме: К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин география, туризм жана табигый илимдер кафедрасы

Диссертацияны коргоо 2023-жылдын 3-мартында саат 14:00дө И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети, Ош мамлекеттик университети жана С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетине караштуу география илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча Д 25.21.634 диссертациялык кеңештин отурумунда болот. Дареги: 7200026, Бишкек ш., И. Раззаков к., 51, 2-окуу имараты, жыйындар залы. Диссертациянын коргоосунун bbb-webinarдан онлайн трансляциялоонун идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/252-d42-kt5-ck9>.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (7200026, Бишкек ш., И. Раззаков к., 51), Ош мамлекеттик университетинин (723503, Ош ш., Ленин к., 331) жана С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин (722900, Нарын ш., Орозбак уулу к., 25) борбордук китепканаларынан жана КР Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын сайтынан таанышууга болот: <https://vak.kg>

Автореферат 2023-жылдын 2-февралында таратылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
г.и.к., доцент

Акматов Р.Т.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Чыгыш Казакстан областынын аймагы туризм жана рекреациялык ресурстардын өзгөчө уникалдуулугу, ыңгайлуу геосаясий абалы, улуттук маданияттардын жакындашуусу, саясий туруктуулук жана ишкердик активдүүлүгүнүн интенсивдүүлүгү менен туризмди жана рекреациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн перспективасы жогору.

Эмгекте табигый, тарыхый, маданий, экономикалык, демографиялык, социалдык жана башка процесстердин өз ара аракетинин натыйжасы болгон Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык системаларына географиялык мүнөздөмө жана баа берүүгө арналган.

Казакстанда регионалдык туризмди өнүктүрүүгө кызыгуунун жогорулашына карабастан, туризм тармагын өнүктүрүү үчүн аймактын ресурстарын комплекстүү баалоо маселеси али жетишээрлик деңгээлде иштелип чыга элек. Аймактык деңгээлде эс алуу жана туризм чөйрөсүн натыйжалуу өнүктүрүү үчүн Чыгыш Казакстан областынын туристтик-рекреациялык потенциалына баа берүү зарыл. Чыгыш Казакстан областынын жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалын аныктоо региондун туризмдин мындан ары өнүктүрүү, эс алуу жана туризм тармагын башкарууда негиздүү чечимдерди кабыл алуунун зарылдыгы менен шартталган.

Диссертацияда жүргүзүлүп жаткан Чыгыш Казакстан областынын туристтик - рекреациялык ресурстарын жана жалпы потенциалын баалоонун илимий жана социалдык-экономикалык зор мааниси бар, бул калктын рекреациялык керектөөлөрү менен айкалыштырып жаратылышты рационалдуу пайдалануу проблемасын чечет. Баалоонун натыйжалары туризмди өнүктүрүүнүн узак мөөнөттүү максаттуу программаларын илимий жактан негиздөө үчүн негиз болуп кызмат кылат деген ойдомун. Демек, туризмди жана бүтүндөй региондун экономикасынын экономикалык көрсөткүчтөрүн жакшыртууга багытталган. Ушуга байланыштуу изилдөөнүн колдонулуп жаткан ыкмаларынын жана маалыматты иштеп чыгуунун ыкмаларынын негизинде Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык потенциалына атайын изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн объективдүү зарылчылыгы бар.

Бул аргументтер диссертациялык иштин актуалдуулугун тастыктайт.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктануу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелери тарабынан жүргүзүлгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Каралып жаткан изилдөө темасы «Чыгыш Казакстан областында туризмди өнүктүрүүнүн кластердик программасынын башкы планынын» негизги принциптерин жана Улут-100 планынын алкагында каралган Казакстан Республикасынын Биринчи Президенти Н.А. Назарбаевдин беш институттук реформасын ишке ашыруу боюнча конкреттүү кадамдарды (57, 86, 87 кадамдар) ишке ашырууга багытталган. Ошондой эле төмөнкү документтердин алкагында аткарылды: экономиканы диверсификациялоонун негизги багыттары боюнча Казакстан

Республикасынын 2023-жылга чейинки стратегиялык өнүгүү планы жана Казакстан Республикасынын Президентинин 2014-жылдын 17-январындагы № 732 «Казакстандын эң өнүккөн 30 өлкөнүн катарына киришинин концепциясы жөнүндө» Жарлыгына ылайык 2050-жылга чейин Казакстанды узак мөөнөттүү өнүктүрүүнүн стратегиялык багыттары; 2017-жылдын 13-декабрындагы Чыгыш Казакстан областынын маслихатынын чечими менен “Чыгыш Казакстан областын 2016-2020-жылдарга өнүктүрүү программасы” жана «Казакстан Республикасынын туризм тармагын өнүктүрүүнүн 2019-2025-жылдарга мамлекеттик программасы».

Диссертациялык иш «Нархоз университети» коммерциялык эмес акционердик коомунун «Туризм жана меймандостук» Гуманитардык мектебинин Билим берүү программасынын илимий-изилдөө иштеринин алкагында ишке ашырылган.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты – туризмди туруктуу өнүктүрүү боюнча далилдүү сунуштарды иштеп чыгуу менен Чыгыш Казакстан областында туристтик-рекреациялык ресурстарга комплекстүү анализ жүргүзүү жана баа берүүнүн негизинде жалпы туристтик-рекреациялык потенциалды, туристтик-рекреациялык ишмердүүлүктүн өнүгүү келечегин аныктоо.

Бул максатка жетүү үчүн диссертациялык иште төмөнкүдөй негизги милдеттер аныкталган:

1. Чыгыш Казакстан областынын аймагындагы рекреациялык ресурстарды жагымдуулук даражасы боюнча системалаштыруу жана изилдөө иштерин жүргүзүү;

2. Административдик-аймактык бирдиктердин контекстинде жаратылыш ландшафттарынын жагымдуулугу, социалдык-экономикалык ресурстардын жана туристтик чарба объектилеринин көп түрдүүлүк даражасы боюнча туристтик-рекреациялык потенциалды райондоштуруу үчүн карталардын сериясын түзүү менен Чыгыш Казакстан областынын аймагына туристтик-рекреациялык баа берүү;

3. Чыгыш Казакстан областындагы туристтик ишмердүүлүктүн азыркы абалын изилдөө жана аймактын экономикалык өнүгүү индексин жана мультипликативдик эффектти эске алуу менен коомдук эмгектин аймактык бөлүнүшүндө аны өнүктүрүүнүн келечектүү багыттарын аныктоо;

4. Чыгыш Казакстан областында туризмди өнүктүрүү боюнча илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Автор изилдөөсүндө рекреациялык географиянын жана рекреациялогиянын методологиялык негиздерине таянып, башка аймактар үчүн иштелип чыккан жана Чыгыш Казакстан областынын шартына ылайыкташтырылган рекреациялык ресурстарды баалоонун методдору колдонулду.

Диссертациянын илимий жаңылыгы

– рекреация жана туризм үчүн жагымдуулук даражасы боюнча Чыгыш Казакстан областынын жаратылыш ландшафттарынын түрлөрү классификацияланып, тематикалык карталар түзүлдү;

– биринчи жолу карталардын сериясын иштеп чыгуу менен жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалды эсептөө үчүн Чыгыш Казакстан областынын табигый, социалдык-экономикалык ресурстарын жана инфраструктуралык объектилери системалаштырылып, баалоо иштери жүргүзүлдү;

– «Чыгыш Казакстан областынын жалпы туристтик-рекреациялык потенциалы» картасын түзүү менен Чыгыш Казакстан областынын администрациялык райондорунун чегинде жалпы туристтик-рекреациялык потенциалдын деңгээлине ылайык зоналаштыруу жүргүзүлдү;

– Чыгыш Казакстан областынын туризм тармагынын мультипликативдик эффектисинин эсеби жүргүзүлдү;

– Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык ресурстарын оптималдуу пайдаланууга негизделген жоопкерчиликтүү туризмдин түрлөрүн өнүктүрүү боюнча сунуштар берилди.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси аймактагы туризмди жана рекреациялык жактан жаратылышты пайдаланууну өнүктүрүүнүн илимий негиздерин иштеп чыгууга багытталгандыгы менен түшүндүрүлөт. Алынган натыйжалар туризм ишмердүүлүгүн пландаштырууда жана башкарууда Казак Республикасынын Маданият жана спорт министрлигинин Туризм индустриясы комитети, Чыгыш Казакстан областынын туризм жана тышкы байланыштар департаменти, областын акимчиликтери тарабынан пайдаланылышы мүмкүн. Алар Казакстанда туризм индустриясын өнүктүрүү жана жайылтуу менен алектенген тармактык бирикмелердин ишмердүүлүгүндө кеңири колдонулат, өлкөнүн илимий институттарынын жана тиешелүү адистиктер боюнча жогорку окуу жайларынын окумуштууларын кызыктырат.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Чыгыш Казакстан областындагы туризмдин жана рекреациялык ишмердиктин мультипликативдик эффектисине эсептөө жүргүзүлдү, бул туризм индустриясынын региондун экономикасына тийгизген таасиринин жогорку деңгээлин - 3,57 мүнөздөйт.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Чыгыш Казакстан облусунун административдик райондорунун чегинде табигый, социалдык-экономикалык ресурстарды жана туризм индустриясынын объектилерин изилдөө жана системалаштыруу жаратылыш ландшафттарынын жагымдуулугу, социалдык-экономикалык туристтик объектилердин көп түрдүүлүгү боюнча аймакты райондоштурууга мүмкүнчүлүк түздү. Областын административдик райондорунун туристтик жагымдуулугунун (аттрактивност) индекстерин жана баалоо шкаласынын чектик маанилерин эсептөөнүн натыйжасы «Чыгыш Казакстан областынын жаратылыш ландшафттарынын туристтик жагымдуулугунун индекси боюнча аймакты райондоштуруу», «Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекси боюнча аймакты райондоштуруу», «Аймактагы туристтик чарба объектилеринин көп түрдүүлүк индекси боюнча райондоштуруу» жана «Аймактын

жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалы» деген аталыштагы карталарды түзүүгө негиз болду;

2. Табигый ландшафттарынын туристтик жагымдуулугунун, социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекстерин эсептөөнүн натыйжалары боюнча Чыгыш Казакстан областынын райондорунун контекстинде жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалы, туристтик жана рекреациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү боюнча адистештирүү багыттары аныкталды.

3. Маалыматтарды жана колдонуудагы методдорду талдоонун негизинде Чыгыш Казакстан областында туристтик жана рекреациялык ишмердүүлүктүн өнүгүү деңгээлинин көрсөткүчү катары тектеш тармактардан мультипликатордук эффект ($k=3,57$) аныкталган.

4. Чыгыш Казакстан областынын административдик-аймактык бирдиктеринин чегинде туризмдин түрлөрүн өнүктүрүү үчүн туристтик-рекреациялык ресурстарды оптималдуу пайдаланууга илимий жактан негизделген сунуштар экологиялык, социалдык жана экономикалык жоопкерчилик принциптерин эске алуу менен туристтик-рекреациялык ресурстарды оптималдуу жана дифференциалдуу пайдаланууга мүмкүндүк берет.

Изилденүүчүнүн жеке салымы. Илимий изилдөө жүргүзүү менен Чыгыш Казакстан областынын туристтик-рекреациялык потенциалына баа берилди. Диссертациялык иш жеке илимий изилдөөлөрдүн натыйжаларына негизделип, анын негизинде Чыгыш Казакстан областында туризмди өнүктүрүү боюнча картографиялык материалдар жана илимий жактан негизделген сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Иштин натыйжалары 2021-жылдан бери Казакстандын Туризм уюмунун жана «Grande Voyage» туристтик фирманын туроператорунун практикасына киргизилген. «Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык потенциалы», «Чыгыш Казакстан областынын жаратылышынын туристтик-рекреациялык ресурстары» карталары боюнча эки автордук күбөлүк алынган. Диссертациянын негизги жыйынтыктары жана илимий корутундулары боюнча 6 илимий макала жарык көргөн.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Диссертациянын негизги жоболору 6 илимий макалада жарык көргөн, анын ичинен: 3 макала нөлдүк эмес импакт-факторлуу РИНЦтин илимий журналдарында, 2 макала Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАКтын Президиуму бекиткен тизмедеги илимий басылмаларда, 1 макала Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАКтын «Кыргыз Республикасындагы илимий изилдөөлөр» электрондук журналында.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, 3 баптан, корутундудан жана 172 аталыштагы библиографиялык тизмеден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 150 беттен туруп, 17 сүрөт, 21 таблица жана 4 тиркемени камтыйт.

Автор диссертациялык ишти ишке ашыруунун жана даярдоонун ар кандай этаптарында чоң жардамы үчүн илимий жетекчиси, г.и.д., профессор Т.М.Чодураевге терең ыраазычылык билдирет.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу негизделүү менен анын максаты, милдеттери, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү көрсөтүлүп, коргоого алынып чыккан негизги жоболор, изденүүчүнүн негизги салымы, изилдөөнүн натыйжаларынын апробацияланышы жана диссертациянын түзүлүшү чагылдырылды.

«ЧЫГЫШ КАЗАКСТАН ОБЛАСТЫНЫН ТУРИСТТИК-РЕКРАЦИЯЛЫК ПОЦЕНЦИАЛЫН ИЗИЛДӨӨ БОЮНЧА АДАБИЙ ТАЛДОО» аттуу 1-бапта рекреациялык географиянын теориялык жана методологиялык мүнөздөмөлөрү жана географиянын бул проблеманы изилдөөдөгү ролу каралат. Туристтик-рекреациялык потенциалдын, туристтик-рекреациялык ресурстардын концепцияларын жана маңызын калыптандыруу жана аларга баа берүү боюнча көз караштардын жана теориялык идеялардын эволюциясына арналды.

Көптөгөн изилдөөчүлөрдүн эмгектери туризмди жана рекреациялык потенциалды изилдөөгө, аймактын туристтик-рекреациялык потенциалын баалоонун ролун түшүнүүгө теориялык жана практикалык жактан чоң салым кошкон. Алардын ичинде советтик рекреациялык география мектебинин негиздөөчүлөрү – Л.А.Багрова, Н.В.Багров, В.С.Преображенский [1977], Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов [1981], Ю. А. Веденин [1982], И. В. Зорин, В. А. Квартальнов [2003] жана башкалар бар.

Ю.А. Веденин, Н.Н. Мирошниченко [1969], Э.Л. Файбусович [1973], Л.И. Мухиной [1973], М.Г. Божко [1975], Н.М. Забелина [1989], В.Б. Нефедова [1980], А.Г. Исаченко [1991], С.Р. Ердавлетов [2001] жана башкалардын эмгектери туризм багытында жаратылыш комплекстерин жана шарттарын баалоо принциптерин, методдорун изилдөөгө арналган.

Изилденип жаткан теманын комплекстүү мүнөзү, атап айтканда, туристтик-рекреациялык потенциалга баа берүү, жаратылышты пайдалануу жана жаратылыш ресурстарын өнүктүрүү жаатындагы өтө көп сандагы илимий изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Кыргыз Республикасынын илимий кызматкерлери менен адистеринин илимий эмгектери зор кызыгууну туудурат. Алар, Э.К. Азыкова [1980], Т.Р. Абдыкадыров [1990], А.Г.Низамиев [1998], Д.Т. Чонтоев [2002], Т.А. Супатаев [2005], А.Т. Абдыкадырова [2007], Т.Р. Молдошев [2009, 2014], Ж.И. Асанбекова [2012], М.М.Дылдаев [2014], А.А. Эргешов [2014], Э.Т. Токторалиев[2018], К.Ж. Жумашев [2019], Р.С. Кермалиев [2019], А.М. Маткеримова [2021], Ж. Садыралиев [2021] жана башкалар.

Казакстандын туристтик-рекреациялык потенциалын баалоо жаатында жүргүзүлүп жаткан негизги илимий иштер “География” институту

ЖЧКнын илимий изилдөө отчетторунда, Аль-Фараби атындагы Казак мамлекеттик университетинин, О.А. Байконуров атындагы Жезказган университетинин, М.О. Ауэзов атындагы Түштүк Казакстан мамлекеттик университетинин, Эл аралык Бизнес Академиясынын абитуриенттеринин диссертацияларында берилген.

Туристтик-рекреациялык потенциалды баалоо боюнча жогорудагы белгилеп өткөн изилдөөчүлөрдүн арасында Чыгыш Казакстан областынын туристтик-рекреациялык потенциалын баалоо иштери жакшы изилденбегендигин көрсөттү.

Туристтик-рекреациялык потенциалдын ажырагыс бөлүгү болуп саналган инфраструктуралык ресурстарды баалоо боюнча иштер дээрлик жүргүзүлбөйт. Туристтик-рекреациялык экономикалык кластерди өнүктүрүү стратегиясын тандоону негиздөөдө баа берүүнүн натыйжаларын пайдалануу маселелери жетиштүү изилденген эмес. Бул сөзсүз түрдө аталган маселе боюнча авторлордун илимий кызыгуусун туудурат.

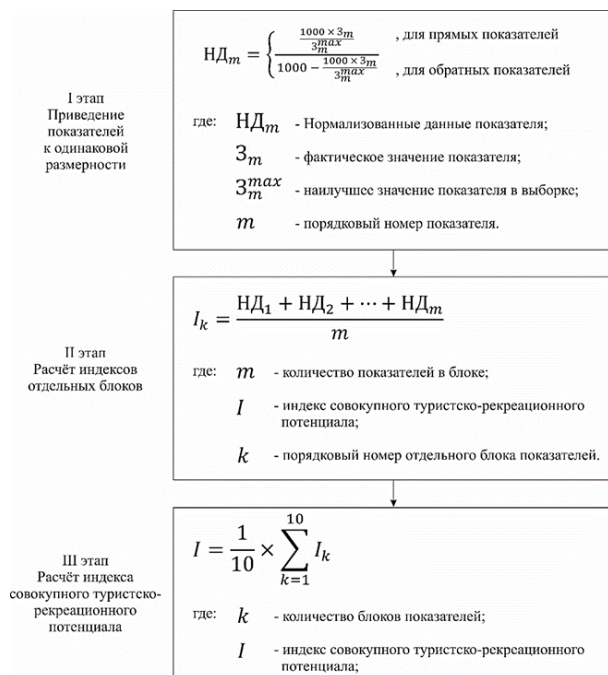
«ЧЫГЫШ КАЗАКСТАН ОБЛАСТЫНЫН ТУРИСТТИК ЖАНА РЕКРЕАЦИЯЛЫК ПОЦЕНЦИАЛЫН БААЛОО БОЮНЧА ИЛИМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯЛЫК НЕГИЗДЕР» МЕТОДОЛОГИЯ ЖАНА ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДДОРУ аттуу 2-бапта илимий-изилдөө иштеринин материалдарын жана методдорун издөө, тандоо жана талдоо процесстери каралган.

Изилдөөнүн объектиси: Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык ресурстары.

Изилдөөнүн предмети: Туристтик-рекреациялык потенциал, ал Чыгыш Казакстан областынын аймактарында туризмди өнүктүрүүнүн мазмунун жана артыкчылыктарын аныктайт.

Аталган изилдөө ишинде жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалга баа берүүнүн иштелип чыккан методологиясы колдонулат, ал көрсөткүчтөрдүн үч блогу боюнча сандык маалыматты ырааттуу чогултууну жана системалаштырууну камтыйт: «Табигый туристтик-рекреациялык ресурстар», «Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстар» жана "Туристтик чарбанын объектилери" блогу. Ар бир көрсөткүч блогу үчүн таблица түрүндө маалыматтар толтурулат. Экинчи этапта аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалынын индекси эсептелет (2.1.-сүрөттү караңыз).

2.1.-сүрөт. Аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалынын индексин эсептөөнүн методикалык каражаттары [51]

Өзүнчө блок үчүн картаны түзүүдө топтордун интервалдарынын чектерин, эсептөө ыкмасын (2.2.-сүрөттү караңыз) аныктасак, натыйжада бул көрсөткүчтөр блогу үчүн картаны баалоо масштабын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет.

Номер группы	Границы интервала		Уровень совокупного туристско-рекреационного потенциала
	Нижняя граница	Верхняя граница	
1	$\bar{I} - \frac{I_{max}}{2N} - \frac{2 I_{max}}{N}$	$\bar{I} - \frac{I_{max}}{2N}$	Низкий
2	$\bar{I} - \frac{I_{max}}{2N}$	$\bar{I} + \frac{I_{max}}{2N}$	Невысокий
3	$\bar{I} + \frac{I_{max}}{2N}$	$\bar{I} + \frac{I_{max}}{2N} + \frac{I_{max}}{N}$	Средний
4	$\bar{I} + \frac{I_{max}}{2N} + \frac{I_{max}}{N}$	$\bar{I} + \frac{I_{max}}{2N} + \frac{2 I_{max}}{N}$	Высокий

Примечание: I_{max} - максимальное значение индекса совокупного туристско-рекреационного потенциала территории, равное 300; $\bar{I}$ - среднее значение индекса совокупного туристско-рекреационного потенциала; N - число групп по уровню совокупного туристско-рекреационного потенциала территории, равное 4.

2.2.-сүрөт. Аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалын интегралдык баалоонун босого маанилерин чечмелөө (интерпретация) [51]

Аталган методиканы колдонуунун натыйжасында индикаторлордун ар бир блогу боюнча аралык карталар түзүлөт («Табигый туристтик-рекреациялык ресурстар» блогу үчүн «Табигый ландшафттардын туристтик

жагымдуулугунун индекси боюнча аймакты райондоштуруу» картасы, «Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстар» блогу боюнча «Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекси боюнча аймакты райондоштуруу» картасы, «Туристтик чарба объектилери» блогу боюнча «Туристтик чарба объектилеринин көп түрдүүлүк индекси боюнча аймакты райондоштуруу» жана «Аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалы» картасы).

Интегралдык индексти аныктоо менен аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалына баа берүүнүн кошумча методологиясы С.Р. Эрдавлетов тарабынан сунушталган, бул аталган методиканы ийкемдүү жана так кылып, натыйжада аны белгилүү бир изилдөөгө оңой ылайыкташтырууга болот.

Туристтик ишмердүүлүктүн мультипликативдик эффекттин баалоого арналган изилдөөлөр өзгөчө актуалдуу болуп эсептелет.

«ЧЫГЫШ КАЗАКСТАН ОБЛАСТЫНЫН ТУРИСТТИК ЖАНА РЕКРЕАЦИЯЛЫК ПОЦЕНЦИАЛЫН БААЛОО» деп аталган 3-бапта автордун жеке изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары берилди. Анда жалпылаштырылган туристтик потенциалдын көрсөткүчтөрүнүн ар бир блогу боюнча табигый, социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстар, туристтик чарбанын объектилерине баа берилген.

Облустун административдик райондорунун туристтик жагымдуулугунун (аттрактивност) индекстерин жана баалоо шкаласынын чектик маанилерин эсептөөнүн натыйжасында «Чыгыш Казакстан областынын жаратылыш ландшафттарынын туристтик жагымдуулугунун индекси боюнча аймакты райондоштуруу» (3.1.-3.2.-сүрөт), «Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекси боюнча аймакты райондоштуруу» (3.3-сүрөт), «Аймактагы туристтик чарба объектилеринин көп түрдүүлүк индекси боюнча райондоштуруу» (3.4.-сүрөт) жана «Аймактын жалпылаштырылган туристтик-рекреациялык потенциалы» (3.5.-сүрөт) деген аталыштагы аралык карталар түзүлдү.

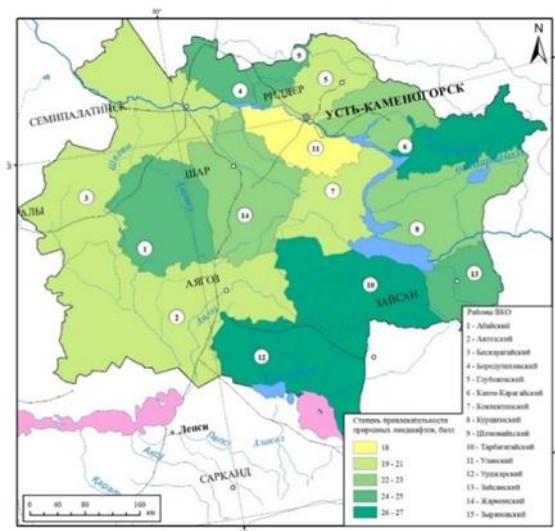
Катон-Карагай району жаратылыш ландшафттарынын туристтик жагымдуулугунун жогорку көрсөткүчүнө ээ (3.2.-сүрөттү караңыз). Бул аймак туристерди тартуунун жогорку даражасына ээ. Себеби, өтө жагымсыз жаратылыш аймактары жок.

Зайсан, Көкпекти, Куршим жана Тарбагатай райондорунда жаратылыш ландшафттарынын туристтик жагымдуулугу орточо көрсөткүчтө. Бул аймактардын чегинде туристтик жагымдуулугу ар кандай деңгээлдеги аймактар менен катар жагымсыз жаратылыш аймактары бар жерлер да кездешет.

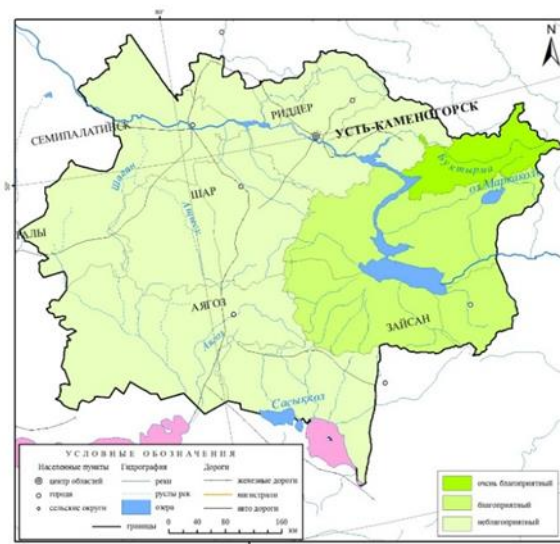
Чыгыш Казакстан областынын социалдык-экономикалык жана маданий-тарыхый ресурстарынын туристтик жагымдуулугу индексинин орточо маанисин ($\bar{I}$) эсептеп чыктык:

$$\bar{I} = \frac{8202}{15} \approx 547 \quad (1)$$

Түзүлгөн картада чагылдырылган кубулуштар жана объекттер жөнүндөгү ойлорду чечмелеп, 3.1.-таблицага ылайык, Бородулиха аймагы социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүгү боюнча (926) жогорку индексине ээ деген тыянакка келдик (3.3.-сүрөттү караңыз).

3.1.-сүрөт. Чыгыш Казакстан областынын жаратылыш ландшафттарын эс алуу жана туризм үчүн жагымдуулук даражасы боюнча типтерге бөлүү
Автор тарабынан түзүлгөн

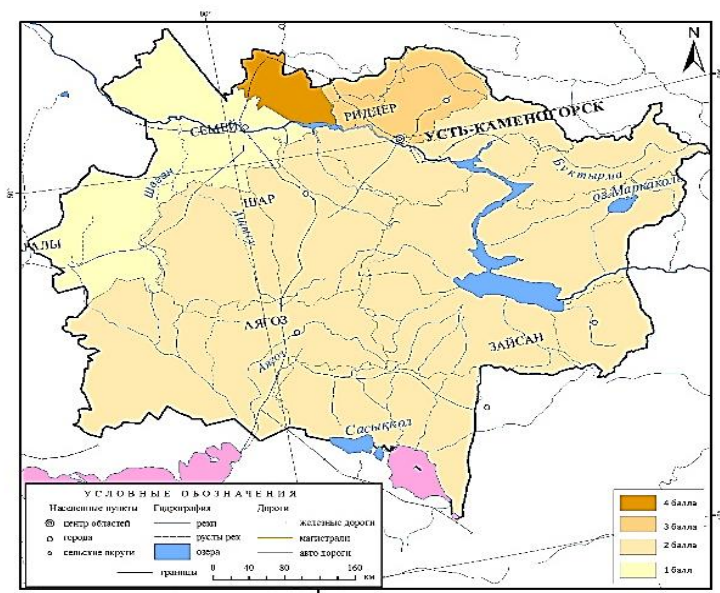
3.2.-сүрөт. Табигый ландшафттардын туристтик жагымдуулугунун индекси боюнча Чыгыш Казакстан областынын аймагын райондоштуруу
Автор тарабынан түзүлгөн

3.1.-таблица – Чыгыш Казакстан областынын социалдык-экономикалык ресурстарынын туристтик жагымдуулугунун индекстерин баалоо шкаласы боюнча чектик маанилерин эсептөө [автор тарабынан түзүлгөн]

№	Аралыктардын чектери		Социалдык-экономикалык ресурстардын туристик жагымдуулук деңгээли
	Төмөнкү чеги	Жогорку чеги	
1	$547 - \frac{1000}{2 \times 4} - \frac{2 \times 1000}{4} = -78$	$547 - \frac{1000}{2 \times 4} = 422$	Төмөн
2	$547 - \frac{1000}{2 \times 4} = 422$	$547 + \frac{1000}{2 \times 4} = 672$	Төмөндөн жогору
3	$547 + \frac{1000}{2 \times 4} = 672$	$547 + \frac{1000}{2 \times 4} + \frac{1000}{4} = 922$	Орто
4	$547 + \frac{1000}{2 \times 4} + \frac{1000}{4} = 922$	$547 + \frac{1000}{2 \times 4} + \frac{2 \times 1000}{4} = 1172$	Жогору

Глубоковский (686) менен Шемонахинский (679) райондору социалдык-экономикалык, маданий-тарыхый туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индексинин орточо көрсөткүчү менен мүнөздөлөт. Бул аймактар археологиялык, архитектуралык эстеликтердин жана монументтердин саны боюна айырмаланышат.

Социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекси боюнча Абай (540), Алтай (445), Аягөз (522), Жарма (481), Зайсан (532), Катон-Карагай (532), Көкпекта (531), Куршим (459), Тарбагатай (492), Улан (506)) жана Уржар (492) райондору төмөн турат.

3.3.-сүрөт. Социалдык-экономикалык ресурстардын туристик жагымдуулук индекси боюнча Чыгыш Казакстан областынын аймагын райондоштуруу

Автор тарабынан түзүлгөн

Жүргүзүлгөн изилдөөлөргө ылайык, Бешкарагай аймагында (381) археологиялык, архитектуралык эстеликтер жана монументтер жок же аз

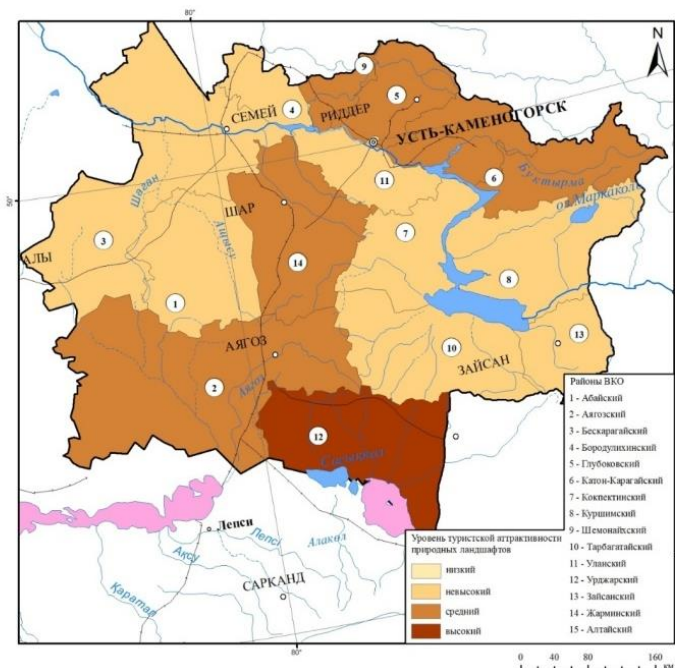

санда болгондуктан, социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүгү боюнча төмөнкү көрсөткүчү менен мүнөздөлөт.

Чыгыш Казакстан областынын туристтик объекттеринин туристтик жагымдуулук индексинин орточо мааниси ($\bar{I}$):

$$\bar{I} = \frac{4131}{15} \approx 275 \quad (2)$$

Баалоо шкаласынын чектик маанилерин эсептөөнүн натыйжасында «Туристтик чарба объектилердин көп түрдүүлүк индекси боюнча Чыгыш Казакстан областынын аймагын райондоштуруу» картасы түзүлдү (3.4-сүрөттү караңыз).

3.4.-сүрөт. Туристтик чарба объектилеринин көп түрдүүлүк индекси боюнча Чыгыш Казакстан областынын аймагын райондоштуруу

Автор тарабынан түзүлгөн

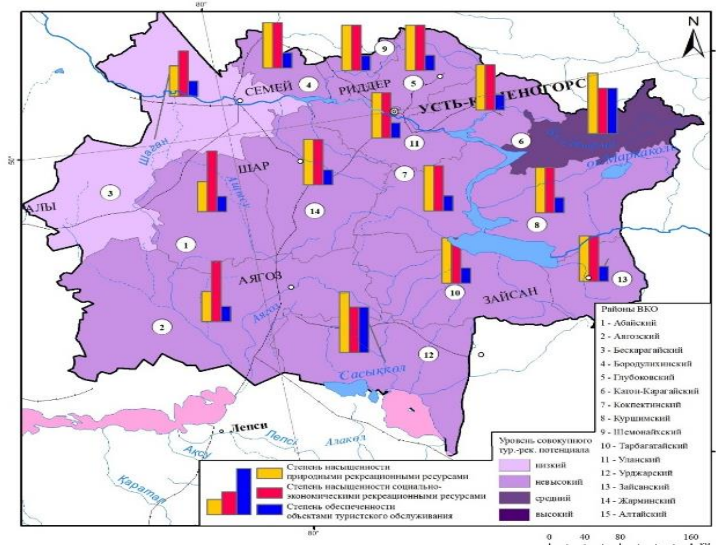
Түзүлгөн карта (3.4.-сүрөттү караңыз) бир гана Урджар районунда абсолюттук мааниси 785 болгон туристтик чарба объектилердин көп түрдүүлүгүнүн жогорку индекси бар экенин көрсөтүп турат, бул көрсөткүч Чыгыш Казакстан областынын башка аймактарынан бир топ жогору турат.

Алтай (401), Аягөз (425), Глубоковский (425), Жарма (402), Катон-Карагай (606) жана Шемонаиха (432) райондору туристтик чарба объектилердин көп түрдүүлүк индекси боюнча орточо көрсөткүчтө.

Башка бардык административдик бирдиктер төмөнкү көрсөткүч менен мүнөздөлөт (150–400 чегинде), бул туризм инфраструктурасынын начар өнүккөндүгүн тастыктайт.

Берилген изилдөөнүн акыркы этабы Чыгыш Казакстан областынын жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалынын индекстерин эсептөө менен байланышкан. Индекстер 3 көрсөткүч боюнча эсептелген.

Изилдөөнүн жыйынтыгында «Чыгыш Казакстан областынын жалпылаштырылган туристтик жана рекреациялык потенциалы» деген аталыштагы карта түзүлдү (3.5.-сүрөттү караңыз).

3.5.-сүрөт. Чыгыш Кыргызстан областынын жалпылаштырылган туристтик жана рекреациялык потенциалы. Автор тарабынан түзүлгөн

Жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкүдөй жыйынтыктар чыгарылды:

- областын аймагында жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалдын жогорку индекси бар аймактар аныкталган эмес;
- Катон-Карагай району 175,9 абсолюттук мааниси боюнча жалпылаштырылган туристтик жана рекреациялык потенциалдын орточо деңгээлине туура келет;
- Абай (95,1), Алтай (105,6), Аягөз (107,5), Бородулиха (129,1), Глубоковский (131,1), Жарма (101,8), Зайсанский (116,7), Көкпекта (125,6), Куршим (105,6), Куршим (116,3) , Улан (92,4), Уржар (145,5) жана Шемонаиха (123,7) райондору жалпылаштырылган туристтик жана рекреациялык потенциалынын индекси өтө жогору болбогон көрсөткүчү менен мүнөздөлөт;
- Бешкарагай районунун жалпылаштырылган туристтик жана рекреациялык потенциалынын индекси төмөн (71,8).

Диссертацияда аймактардын чарбалык өнүгүү индекси эсептелди. Жүргүзүлгөн анализ областагы райондордун экономикалык өнүгүүсүнүн салыштырмалуу деңгээлин туура баалоого мүмкүндүк берет. Рекреациялык жана туристтик потенциалга баа берүүнүн сунушталган методологиясы аймактарды өнүктүрүү жана чарбаларды өнүктүрүү программаларын андан ары өркүндөтүүгө жардам берет.

Туризм тармагынын мультипликативдик эффектисин баалоонун жыйынтыктары Чыгыш Казакстан областында $k = 3,57$ ге барабар, б.а. ар бир туристтин жана экскурсанттын 336 доллар өлчөмүндөгү чыгашасы (2018-жылдын июль айы) 20дан ашык жүгүртүүлөрдү (транзакций) жасоо менен областын экономикасына 1200 доллар өлчөмүндө кошумча киреше алып келет.

Жүргүзүлгөн SWOT-анализдин негизинде сырттан келген жана ички туризмди өнүктүрүүгө тоскоол болгон факторлор аныкталган. SWOT анализдин жыйынтыгында туризмди жана рекреациялык иш-чараларды жакшыртуу боюнча төмөнкү сунуштар берилди:

1. Табигый жана рекреациялык ресурстарды стратегиялык башкаруунун илимий негиздерин региондук деңгээлде ишке ашыруу.
2. Аймакта жоопкерчиликтүү туризмди өнүктүрүү максатында туристтик жана рекреациялык ресурстарга мониторинг жүргүзүп, кадастрын түзүү, алардын абалына жана өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүнө баа берүү, жагымдуу жана орточо мүнөздөлгөн аймактарда туристтик жана рекреациялык ресурстарды пайдалануунун даражасы туристтик агымдын бүткүл аймак боюнча бирдей бөлүштүрүлүшү үчүн туризмдин түрлөрүн өнүктүрүүнү камсыз кылуу сунушталат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде Чыгыш Казакстан областында туристтик жана рекреациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү боюнча адистештирүүнүн 4 багытын бөлүп көрсөтүү сунушталат:

- 1) туризмдин белгилүү түрлөрүн (диний, маданий-таанып билүүчү, мурастык туризм) өнүктүрүү үчүн эң баалуу жана уникалдуу туристтик-рекреациялык ресурстары бар аймактарды пайдаланылуу;
- 2) жаратылыш чөйрөсүн сактоого жана изилдөөгө активдүү катышуу максатында өзгөчө корголуучу жаратылыш аймактарда экологиялык туризмди өнүктүрүү;
- 3) алыскы жана жетүүгө кыйын жерлерде жаратылышка багытталган жана окуялуу (приключенческий) туризмди өнүктүрүү;
- 4) туризмдин башка түрлөрүн өнүктүрүү үчүн чектелген же туристерди өзүнө тартпаган туристтик-рекреациялык ресурстары бар аймактар, анда туризм жергиликтүү калктын керектөөлөрүнө ылайык өнүккөн (агрардык, этнографиялык жана жамааттык туризм).

Демек, туризмди өнүктүрүүдө адистештирүү багыттарын бөлүп көрсөтүүдө туристтик жана рекреациялык жүк суроо-талаптын жогорулаган аймактарын түзүүнү эске албаганда, бүткүл област боюнча бирдей бөлүштүрүлөт. Туризмди мындай өнүктүрүү жергиликтүү калкты тартууга жана пайданы адилет бөлүштүрүүгө өбөлгө түзөт, бул жоопкерчиликтүү туризм концепциясынын принциптерине шайкеш келет.

Аталган изилдөөнүн алкагында туристтик жана рекреациялык ресурстарды оптималдуу пайдаланууга негизделген рекреациялык туризм ыкмаларын колдонуу боюнча рекомендациялар жана туризмдин түрлөрүн өнүктүрүү боюнча сунуштар иштелип чыккан.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй корутундулар чыгарылды:

1. Чыгыш Казакстан областында туризмди өнүктүрүүнүн табигый жана социалдык-экономикалык шарттарын талдоонун натыйжалары, туристтик жана рекреациялык ресурстарды изилдөөдө сунушталып жаткан аймакты дифференциялоо методунун негизинде туристтик-рекреациялык

ресурстардын курамы боюнча жана туристтик-рекреациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү үчүн аларды өздөштүрүүнүн артыкчылыктуу багыттарын аныктайт.

2. Табигый ландшафттардын жагымдуулугу жана социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк даражасы боюнча райондоштуруу жүргүзүлүп, жалпы туристтик-рекреациялык потенциалы аныкталды жана картографиялык материалдар иштелип чыкты.

3. Чыгыш Казакстан областында туристтик жана рекреациялык ишмердүүлүктүн 3,57ге барабар болгон мультипликатордук эффекттин эсеби жүргүзүлдү, бул Казакстан Республикасындагы туризм индустриясынын областын экономикасына кошкон салымынын жогорку деңгээлин мүнөздөйт. Аталган жыйынтык аймактагы эс алуу жана туризмди өнүктүрүүгө өбөлгө түзгөн тектеш тармактардан мультипликатордук эффектисин көрсөтөт.

4. Чыгыш Казакстан областында туристтик ишмердүүлүктү мындан ары өнүктүрүүнүн илимий жактан негизделген механизми боюнча сунуштар берилди.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Туристтик жана рекреациялык потенциалга баа берүү аймактагы туристтик жана рекреациялык ишмердүүлүктү андан ары өнүктүрүү боюнча бир катар сунуштарды берүүгө мүмкүндүк берди:

1. Региондук деңгээлде табигый-рекреациялык ресурстарды стратегиялык башкаруунун илимий негиздерин ишке;
2. Атаандаштыкка жөндөмдүү региондук туристтик продукцияны өнүктүрүү жана туризм тармагынын инвестициялык жагымдуулугун жогорулатуу үчүн областын туристтик-рекреациялык ресурстарынын кадастрын иштеп чыгуу.
3. Туризмди өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу багыттары катары төмөнкү аймактык бирдиктерди аныктоо сунушталат: пляждык туризм - Алтай, Уржар, Күрчүм, Улан райондору; тоо лыжасы, спорт жана жөө туризм – Глубоковский, Алтай райондору, этникалык жана маданий туризм – Абай, Тарбагатай, Улан, Катон-Карагай, Зайсан райондору; аңчылык туризми - Күрчүм, Улан, Көкпекти, Тарбагатай райондору; экологиялык туризм - Катон-Карагай, Күрчүм, Шемонаих, Көкпекти, Глубоковский, Улан райондору; ден соолукту чыңдоочу, медицина туризми – Катон-Карагай, Уржар райондору.
4. Катон-Карагай районун пантотерапия, ошондой эле туризм, илим жана табият таануу боюнча адистештирилген борбор катары өнүктүрүү сунушталат. Салттуу түрлөр менен катар жайлоо туризмин жана канаттууларды байкоону (бёрдвотчинг) өнүктүрүү. Транспорттук инфраструктураны түзүү жана өркүндөтүү боюнча мамлекеттин колдоосу менен бул аймак эл аралык туризмди уюштуруу жана эл аралык даражадагы ТРС түзүү үчүн перспективасы жогору.
5. Областын административдик райондорунун туристтик-рекреациялык ресурстарынын курамына жана сапатына таянуу менен, ошондой эле

туристтик-рекреациялык жүктөмдү жана туристтик агымды жөнгө салуу максатында жоопкерчиликти туризмдин төмөнкү түрлөрүн өнүктүрүүнү сунуштайбыз: окуялуу, табиятка багытталган, этнографиялык, сакральдык туризм, жамааттык туризм, айыл чарба туризми, мурас туризми, жалоо туризми, кушту көрүү (бёрдвотчинг).

Ошентип, туристтик агым көп топтолгон аймактарды тартипке келтирүүгө мүмкүндүк берет. Сунушталган чаралар туристтерди тейлөө үчүн жергиликтүү тургундарды тартууга жардам берет.

Биздин оюбузча, автор тарабынан берилген сунуштар туристтик бизнести өнүктүрүүдө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү берет. Сунуштардын комплекси Чыгыш Казакстанда экскурсияларды жана саякаттарды өнүктүрүүдө туристтик уюмдар үчүн колдонмо катары кызмат кыла алат; жергиликтүү аткаруу бийлик органдарына чакан жана орто туристтик бизнести өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө, жергиликтүү тургундарды иш менен камсыз кылууну көбөйтүүгө жол ачылат. Бул иштер туризмдин мультипликативдик эффектисин жогорулатат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫК КӨРГӨН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1 Намазбаева, З.Е. Научные основы исследований в области стратегического управления природно-рекреационными ресурсами на региональном уровне [Текст] / З.Е. Намазбаева // Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса. – 2017. – Т. 3. – №1. – С. 11-21.

2 Намазбаева, З.Е. Мультипликативный эффект развития туристско-рекреационной деятельности Восточно-Казахстанской области / З.Е. Намазбаева // Вестник Ошского государственного университета – 2018.– № 3– С.1-5.

3 Намазбаева, З.Е. Индекс туристской аттрактивности природных ландшафтов административных районов Восточно-Казахстанской области / З.Е. Намазбаева, А.С. Актымбаева, Н. Ж. Сулейменова, А.Е. Молдагалиева // Проблемы региональной экологии – 2019. – №3. – С. 98-104.

4 Намазбаева, З.Е. Рекреационное районирование территории Восточно-Казахстанской области / З.Е. Намазбаева, А.С. Актымбаева // Вестник Воронежского государственного университета, Серия: География. Геоэкология. – 2019. – №4. – С. 31-37.

5 Чодураев, Т.М. Оценка природных туристско-рекреационных ресурсов Восточно-Казахстанской области / Т.М. Чодураев, З.Е. Намазбаева// Известия Ошского технологического университета. – 2020. – №1. – С.199-206.

6 Намазбаева, З.Е. Туристская аттрактивность социально-экономических туристско-рекреационных ресурсов Восточно-Казахстанской области / З.Е. Намазбаева // Научные исследования в Кыргызской Республике. – 2021. – №1, часть II. – С. 20-26.

Намазбаева Зауре Есенкуловнанын «Чыгыш Казакстан областынын туристтик-рекреациялык потенциалын баалоо» деген темада 25.00.24 – экономикалык, социалдык, саясий жана рекреациялык география адистиги боюнча география илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: туризм, рекреация, рекреациялык ресурстар, рекреациялык потенциал, экотуризм, өзгөчө корголуучу аймактар, жаратылыш ландшафттарынын туристтик жагымдуулугунун индекси, социалдык-экономикалык туризм жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк индекси, туристтик чарбанын объектилеринин көп түрдүүлүк индекси

Изилдөө объектиси: Чыгыш Казакстан областынын туристтик жана рекреациялык ресурстары.

Изилдөө предмети: туристтик-рекреациялык потенциал, ал Чыгыш Казакстан областынын аймактарында туризмди өнүктүрүүнүн мазмунун жана артыкчылыктарын аныктайт.

Изилдөөнүн максаты – эс алууну туруктуу өнүктүрүү боюнча далилдүү сунуштарды иштеп чыгуу менен туристтик жана рекреациялык ресурстарды комплекстүү талдоо жана баалоонун негизинде жалпы туристтик жана рекреациялык потенциалды, туристтик жана рекреациялык ишти өнүктүрүүнүн перспективаларын аныктоо. мен Чыгыш Казакстан облысындагы туризм.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы Чыгыш Казакстан областынын аймагына туристтик-рекреациялык баа берүү жүргүзүлүп, жаратылыш ландшафттарынын жагымдуулук жана социалдык-экономикалык туристтик жана рекреациялык ресурстардын көп түрдүүлүк даражасына жараша аймактарды райондоштуруу боюнча карталар түзүлдү, алар Казакстан Республикасынын индустриалдык-инновациялык өнүгүү шарттарында Чыгыш Казакстан областында туризмдин түрлөрүн өнүктүрүүдө аймактык саясатты түзүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн негиз катары эсептелет. Эс алуу жана туризм чөйрөсүн өнүктүрүүнүн мультипликативдик эффекти жана анын аймактагы учурдагы абалына эсепөө иштери жүргүзүлдү.

Колдонуу даражасы. Иштин жыйынтыгы 2021-жылдан бери Нархоз университетинде окулуучу “Туризмдин негиздери”, “Дүйнөнүн туристтик жана рекреациялык ресурстары” окуу курстарына киргизилди.

Изилдөөнүн натыйжалары Чыгыш Казакстан областынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн перспективдүү программаларын түзүү үчүн сунуш кылынышы мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Намазбаевой Зауре Есенкуловнына тему: «Оценка туристско-рекреационного потенциала Восточно-Казахстанской области» на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 25.00.24 – экономическая, социальная, политическая и рекреационная география

Ключевые слова: туризм, рекреация, рекреационные ресурсы, рекреационный потенциал, экотуризм, особо охраняемые территории, индекс туристской аттрактивности природных ландшафтов, индекс насыщенности социально-экономическими туристско-рекреационными ресурсами, индекс насыщенности объектами туристского хозяйства

Объект исследования: туристско-рекреационные ресурсы Восточно-Казахстанской области.

Предмет исследования: туристско-рекреационный потенциал, определяющий содержание и приоритеты в развитии туризма районов Восточно-Казахстанской области.

Цель исследования определение совокупного туристско-рекреационного потенциала, перспектив развития туристско-рекреационной деятельности на основе комплексного анализа и оценки туристско-рекреационных ресурсов с разработкой научно обоснованных рекомендаций по устойчивому развитию рекреации и туризма в Восточно-Казахстанской области.

Научная новизна полученных результатов. Проведена туристско-рекреационная оценка территории ВКО, построены карта районирования по степени аттрактивности природных ландшафтов и насыщенности социально-экономическими туристско-рекреационными ресурсами, которые выступают основой для разработки рекомендаций по формированию региональной политики развития видов туризма в Восточно-Казахстанской области в условиях индустриально-инновационного развития Республики Казахстан. Рассчитан мультипликативный эффект от развития сферы отдыха и туризма и ее современное состояние в регионе.

Степень использования. Результаты работы внедрены в такие учебные курсы «Основы туризма», «Туристско-рекреационные ресурсы мира», читаемые в НАО «Университет Нархоз» с 2021 года.

Результаты исследования могут быть рекомендованы для составления перспективных программ социально-экономического развития Восточно-Казахстанской области.

SUMMARY

Of dissertation of Namazbayeva Zaure Yesenkulovna on the topic:
"Assessment of the touristic and recreational potential of the East Kazakhstan region" for the degree of candidate of geographical sciences in the specialty 25.00.24 - economic, social, political and recreational geography

Keywords: tourism, recreation, recreational resources, recreational potential, ecotourism, particularly protected areas, index of tourist attractiveness of natural landscapes, index of saturation with socio-economic touristic – recreational resources, index of saturation with tourism facilities

Object of study: tourist and recreational resources of the East Kazakhstan region.

Subject of study: tourist and recreational potential, which determines the content and priorities in the development of tourism in the regions of the East Kazakhstan region.

The purpose of the study is to determine the total tourist and recreational potential, prospects for the development of tourist and recreational activities based on a comprehensive analysis and assessment of tourist and recreational resources with the development of evidence-based recommendations for sustainable development of recreation and tourism in the East Kazakhstan region.

Scientific novelty of the obtained results.

- a classification of types of natural landscapes of the East Kazakhstan region was compiled according to the degree of their attractiveness for recreation and tourism with the compilation of an appropriate thematic map;
- for the first time, the systematization and assessment of natural, socio-economic resources and infrastructure of the East Kazakhstan region was carried out to calculate the total tourist and recreational potential with the development of a series of maps;
- zoning was carried out according to the level of the total tourist and recreational potential within the administrative districts of the East Kazakhstan region with the creation of the map “Total tourist and recreational potential of the East Kazakhstan region”;
- the calculation of the multiplicative effect of the tourism industry of the East Kazakhstan region was made;
- evidence-based recommendations for the development of types of responsible tourism based on the optimal use of tourist and recreational resources of the East Kazakhstan region are proposed.

Degree of utilization. The results of the work have been introduced since 2021 into the practice of the Kazakhstan Tourism Organization (KTA) and the travel company of the Grande Voyage tour operator. Two author's certificates were received for the maps "Tourist and recreational potential of the East Kazakhstan region" and "Natural tourist and recreational resources of the East Kazakhstan region". The results of the study can be recommended for drawing up promising programs for the socio-economic development of the East Kazakhstan region.